

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ: СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДО 1991 р.

Проаналізовано праці українських істориків, що вийшли друком протягом 1920–1980-х рр. і присвячені військово-політичній еміграції УНР у міжвоєнній Польщі. Виділено основні періоди і напрями досліджень, персоніфіковано внесок авторів у вивчення проблеми, з'ясовано малодосліджені і невивчені питання.

Ключові слова: українська історіографія, Українська Народна Республіка, військово-політична еміграція, міжвоєнна Польща.

Постановка проблеми та її актуальність. Поразка національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр. породила політичну еміграцію, з якою був пов'язаний вихід за кордон десятків тисяч найактивніших учасників подій того часу. Польща була головною територією діяльності екзильного уряду Української Народної Республіки. Тут проживала більшість його членів і співробітників, були засновані осередки й інших українських політичних середовищ, які, однак, не відіграли помітної ролі. Українська політична еміграція у Другій Речі Посполитій відзначалася високим рівнем консолідації саме тому, що у своїй переважній більшості стояла на державницькій платформі.

Порушена нами проблема відображена в численних історико-мемуарних і наукових студіях, однак її історіографічне осмислення не набуло довершених форм. Так, київські дослідники С. Литвин [1] та І. Срібняк [2, 12–26] дали загальну характеристику наукового доробку своїх попередників, а в полі зору автора цієї публікації перебували сучасні дослідження та інтерпретації діяльності унерівського середовища міжвоєнного двадцятиліття [3]. Для відтворення

Футала Василь Петрович, доктор історичних наук, в.о. професора кафедри нової і новітньої історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич.

© Футала В.П., 2012

безперервності та поступу української історичної думки необхідно детально проаналізувати літературу, що вийшла друком до початку 1990-х рр. Тому *метою статті* є показати процес накопичення історичних знань про українську військово-політичну еміграцію в Другій Речі Посполитій, виявити основні тенденції розвитку теми протягом 20–80-х рр. ХХ ст., з'ясувати малодосліджені і не вивчені питання.

Аналіз проблеми. Одним із перших завдання української еміграції із Наддніпрянщини окреслив Голова Директорії УНР С. Петлюра у брошурі “Сучасна українська еміграція і її завдання”, що з'явилася 1923 р. У ній викладені стратегічні й тактичні спрямування української еміграції, йдеться про людей, що після 21 листопада 1920 р. покинули Україну і які тимчасово перебували у різних країнах світу. Загалом Петлюра назвав цифру – 100 тис. осіб української еміграції, переважно українців за національністю. Виокремлено й головне завдання часу: “...ми повинні скомпрометувати ідею реставрації великої Росії, як ідею нереальну, штучну і не вигідну для Європи, натомість виставляючи плян поділу її, як найбільш доцільне розв'язання остогидної неспокійної справи, що все таїла в собі погрозу і небезпеку для Європи, що й тепер таїть в собі ті ж самі тенденції” [4, 254]. Петлюра вирізнив дві групи емігрантів: військові – козаки і старшини та цивільні – колишні співробітники державних установ УНР, урядовці. Емігрантами стали громадяни УНР – люди різних професій, котрі разом з військовими залишили Батьківщину. Варто зазначити, що тоді у 1923 р. С. Петлюра називав політичними емігрантами винятково вихідців із Наддніпрянщини. Проте після березня 1923 р. на політичних емігрантів перетворилися і діячі ЗУНР, які проживали в різних країнах світу і яким польська влада заборонила повертатися в Галичину.

Події, пов'язані з перебуванням уряду УНР в екзилі й життям наддніпрянців на чужині, зафіксували у своїх спогадах й інші активні учасники українських визвольних змагань. Зокрема, у польському таборі Каліш була видана брошура полковника Г. Чижевського, у якій автор здійснив спробу відтворити бойовий і табірний шлях однієї з дивізій Армії УНР. Ця праця привертає увагу і тим, що

тут містяться фактичні дані про досягнення культурно-просвітницьких осередків дивізії в часі її інтернування в Каліші [5]. Слід також згадати й брошуру “Школа українських пластунів в таборі інтернованих Щипіорно в Польщі”, у якій було реконструйовано процес організації школи пластунів та педагогічно-виховну працю її викладацького персоналу [6]. На сторінках табірних видань українського вояцтва висвітлювався перебіг Другого Зимового походу Армії УНР [7; 8; 9]. План цієї воєнної акції підготував Ю.Тютюнник, який 1923 р. перейшов на бік радянської влади. Наступного року у Харкові вийшли друком його спогади [10], у яких автор усупереч фактам дав упереджену оцінку подій, пов’язаних із підготовкою та проведенням рейду повстанських груп Армії УНР в Україну. У праці Ю. Тютюнника переважає негативістське бачення стосунків між членами вищого військового керівництва УНР, акцентовано увагу на їх протиборстві за контроль над повстанським рухом і лідерство у військовому будівництві в умовах еміграції, моральне падіння. Малооб’єктивними і суперечливими є оцінки С. Петлюри. Ці спогади виконували соціальне замовлення радянської влади, яка намагалася будь-якими методами розкласти українську військово-політичну еміграцію. Пропагандистський характер книги засвідчує хоча би такий сюжет: “Шляхом найрізномірніших брехень, підкупів і терору, поляки затримують інтернованих у таборах від повороту на Україну. Безорієнтовану і затуркану масу інтернованих при посередництві окремих продайдуш, використовують поляки для шпіонажу і для боротьби проти Радянської України. Іноді до тих, відгороджених колючими дротами від зовнішнього світу, людей пробивається промінь правди про дійсне становище на Україні. Тоді мобілізуються всі темні сили польського імперіалізму, натискаються всі пружини з метою заховати в темряві те, що діється на Україні” [10, 99].

Вивчення деяких аспектів теми продовжувалося і в наступні роки. На шпальтах періодичних військово-публіцистичних видань, зокрема журналу “За державність”, були надруковані спогади безпосередніх учасників Другого Зимового походу Повстанської армії УНР [11; 12; 13; 14; 15 та ін.]. Однак поза їх увагою залишилися як підготовка до

проведення партизанського рейду, так і подальший розвиток народного руху опору більшовицькій владі в Україні у 1922–1923 рр. Чимало матеріалів про життя і побут інтернованої Армії УНР, партизансько-повстанський рух в Україні опубліковано в часописі “Гуртуймося”, який видавала група українських старшин у Чехословаччині [16; 17; 18]. Окремі публікації вже містили елемент аналітики. Наприклад, М. Битинський дійшов висновку, що таборова праця інтернованих “вражає своєю доцільністю, змістовністю, повнотою, кількістю і головне однаковим сконсолідованим напрямом, хоч ... проводилась спонтанно, розвивалась на місцях локально і не завжди була об’єднана одним керуючим центром” [16, 35]. Автор мав підстави стверджувати, що Армія УНР на еміграції – “міцний моральний моноліт, перейнятий однією національно-державницькою ідеологією [16, 36].

Велику кількість історичних матеріалів, що торкалися перебування Армії УНР у Польщі, зокрема листопадового 1921 р. повстанського рейду генерала Ю. Тютюнника, було надруковано на сторінках “Літопису Червоної Калини” у Львові [19; 20; 21; 22]. Багатством наукової інформації відзначається “Історія українського війська” – комплексна військово-історична праця, що побачила світ у 1936 р. Проте автор третьої частини книги Б. Гнатевич дещо тенденційно висвітлив історію Української революції 1917–1921 рр. Так, він лише згадав про інтернування Армії УНР у таборах Польщі та Зимовий похід 1921 р., перебільшив роль Української Галицької Армії і применшив роль Армії УНР. Разом із тим, слушним є висновок історика, що похід Ю. Тютюнника став останнім етапом українських визвольних змагань [23, 568]. Сучасному досліднику, безумовно, слід врахувати застереження авторського колективу, яке до певної міри знімає з них відповідальність за “вузькі місця” монографії: “Автори цієї книжки свідомі того, що їх праця не зовсім вичерпана, що багато справ так і залишилося ще нероз’ясненими. Але це й не було завданням авторів. Вони бажали тільки дати в руки широкого загалу загальний, приступний огляд розвитку українського війська від найдавніших до найновіших часів, – нарис, що ввів би Читача в наше геройське минуле й навчив його цінити

традицію збройного чину. Вони мають надію, що їх праця захопить дослідників нашої воєнної історії до енергійної праці в цій ділянці” [23, VII]. І лише більш як за півстоліття сподівання вчених справилися.

Значну наукову спадщину залишив О. Шульгин. Особливе місце в його творчості посідають праці, що створені на межі жанрів і є своєрідним синтезом науково-історичної, публіцистичної, мемуарної та археографічної публікацій. До таких належить книга “Без території”, що вийшла друком 1934 р. у Парижі і перевидана в Україні 1998 р. [24]. Шульгин писав її з висоти свого багаторічного досвіду активної праці міністра закордонних справ УНР. На жаль, йому не вдалося повною мірою уникнути тут деяких специфічних хиб мемуарного жанру. Це виявилось, наприклад, у певному перебільшенні ролі С. Петлюри (останній характеризується у книзі як “вождь нації” та ще деякими апологетичними визначеннями) та кількох інших осіб у національно-визвольному русі. Але професіоналізм історика, компетентність у використанні різноманітних джерел допомогли звести до мінімуму характерні для мемуаристики елементи суб’єктивності, наблизитися до максимальної достовірності викладу.

Важливо й те, що О. Шульгин прагнув проаналізувати об’єктивні і суб’єктивні причини поразки Української революції, зокрема помилки діячів Директорії УНР. Чільне місце у книзі займає оповідь про моральні та правові підстави створення Державного центру (ДЦ) УНР в екзилі, його ідеологію й політику, основні напрями й методи діяльності у 1920–1934 рр., спрямовані на відновлення волі й демократії в Україні. Нині як ніколи актуально звучать думки О. Шульгина про різні можливі засади і способи майбутньої розбудови державності в Україні, про незгоди й розбіжності в позиціях партій і громадських організацій з цих питань тощо. Книга густо персоніфікована, насичена іменами багатьох маловідомих і невідомих учасників визвольних змагань в Україні, політичних діячів еміграції.

Аналізована проблема частково знайшла відображення у працях, присвячених постаті С. Петлюри. Цей жанр історіописання почав розвиватися ще за життя Головного Отамана і посилювався після його смерті. За підрахунками

П. Зленка, у 1926–1927 рр. з'явилося близько 500 книг, журнальних та газетних статей про С. Петлюру. Цей же автор навів близько 400 різного роду публікацій з нагоди 10-річчя смерті Петлюри [25]. Переважна більшість з них написана з апологетичних або непримирених партійних позицій. Тому цінність таких публікацій радше історіографічна.

Першою цілісною книгою про С. Петлюру був “Збірник пам'яті Симона Петлюри”. Виданий 1930 р. заходами Празького організаційного комітету для вшанування пам'яті Петлюри, він тривалий час залишався найцікавішим збірником першоджерел до його наукової біографії. Видання містить 16 статей різних авторів (М. Славінського, І. Мазепа, П. Феденка, В. Проходи, М. Добриловського, І. Гаврилюка, С. Сірополка, О. Шульгина, Ф. Щербини, А. Яковліва та ін.), які особисто добре знали Петлюру і зі свіжої пам'яті відновили його діяльність у різних галузях та в різні періоди. Перевиданий у Києві 1992 р., цей збірник став доступним широкому читацькому загалу України [26].

На увагу заслуговує також книга члена екзильного уряду УНР, засновника й директора Українського наукового інституту у Варшаві О. Лотоцького. Завдяки своєму літературному таланту автор розкрив світогляд С. Петлюри, зокрема його погляди на українсько-польські відносини, плани державного будівництва, показав роль української еміграції у боротьбі за українську державність. Учений зобразив Петлюру як символ нації. “Взявши в свої руки національний провід на терені України, – писав він, – Симон Петлюра залишається духовим провідником національної справи й тоді, як доля нашу армію, наш державний осередок та значну кількість борців за цю справу перенесла на чужину. Зорієнтувавшись в нових обставинах життя й праці на чужому терені, був він провідником ідейним та організатором українського життя й для еміграції” [27, 67].

У радянській історіографії були майже відсутні праці, присвячені цій проблематиці. Лише опосередковано та з огляду на те, що на початку 1920-х рр. окремі представники вищого командного складу більшовицької армії досить активно обговорювали проблему боротьби з партизансько-повстанським рухом на території України і, зокрема, того, що розгортався під гаслами УНР і мав своєю кадровою базою

інтерноване у таборах Польщі українське вояцтво, можна було зробити висновок про існування за кордоном Армії УНР. Звісно, що бойові акції партизанських загонів, які тяжіли до Державного центру УНР в екзилі, як і організаційно-агентурна діяльність їх керівного осередку – Партизанського повстанського штабу, аналізувалися ними з партійно-класових позицій – надто упереджено і необ'єктивно. Літературу заповнили такі політичні ярлики, як “збройна внутрішня контрреволюція”, “бандитські зграї” тощо. Украй викривлено зображена політична діяльність С. Петлюри. Щоправда, у 1920-х – на початку 1930-х рр., коли в СРСР зберігалися елементи політичного плюралізму, вийшли друком спогади безпосередніх учасників подій, а пізніше – урядовців і дипломатів радянської України В. Антонова-Овсієнка, В. Затонського, Г. Лапчинського та ін., які містили інформацію про С. Петлюру та події революційної доби [28; 29; 30].

Підсумовуючи, можна відзначити, що у 1920–1930-х рр. цілеспрямованого вивчення історії наддніпрянської еміграції в Польщі не здійснювалося. У публікаціях представників унерівського середовища висвітлювалися окремі аспекти табірної життя емігрантів, робилися спроби оцінити діяльність С. Петлюри, обґрунтувати закономірність функціонування українського еміграційного уряду тощо. Ці праці побудовані переважно на спогадах учасників подій і містять завищені оцінки керівників УНР. Натомість поодинокі публікації радянських дослідників відзначалися не тільки фрагментарністю висвітлення проблеми, а й необ'єктивністю та класовою зашореністю.

Початок наступного етапу розвитку табірної тематики припадає на роки Другої світової війни. Колишній прем'єр-міністр уряду УНР І. Мазепа опублікував у Празі нариси історії Української революції 1917–1921 рр. у трьох томах. В останньому томі він побіжно торкнувся деяких проблем інтернованої армії і повстансько-партизанського руху [31, 65–75]. Не володіючи відповідними документальними матеріалами, він був позбавлений можливості дати повну й об'єктивну картину становища Армії УНР.

На особливу увагу заслугове ґрунтовна розвідка С. Наріжного, цілий розділ якої присвячений аналізу культурно-освітньої праці серед інтернованого українсь-

кого вояцтва [32]. За приблизними підрахунками автора наприкінці 1922 р. на території Польської держави нараховувалося до 30 тис. українських емігрантів. Головна їх маса складалася з військовиків, але значна кількість була й цивільних громадян. З'ясовано, що культурно-освітню працю в таборах здійснювали культурно-освітні відділи, які мали свої філії в менших частинах. Ці відділи ділилися зазвичай на такі секції: загальну, видавничу, історичну, мистецьку, наукову, бібліотечну, фізичного виховання й інші. Головними завданнями табірних культурно-освітніх відділів були ліквідація неграмотності, піднесення загальноосвітнього рівня козаків і старшин, національне виховання тощо. Важливим є й те, що дослідник показав специфіку життя кожного табору. Наприклад, в Александрові-Куявському із п'яти тисяч наддніпрянських емігрантів неграмотних і малограмотних було 947 осіб. За два місяці неграмотність у таборі була ліквідована. Тут виявляло активність драматичне товариство ім. М. Садовського. Крім того, діяв табірний кінематограф, сеанси якого відбувалися щодня [32, 36]. Показано, що у червні 1921 р. в Ланцуті був відкритий перший на еміграції український народний університет, який, щоправда, проіснував не довго. Лише військовий факультет у Стрількові діяв до червня 1922 р. У Каліші функціонувала табірна гімназія ім. Т. Шевченка, яка була найповажнішою шкільною установою на еміграції. Автор звернув увагу на церковно-релігійне життя в таборах, розвиток видавничої справи. Однак він не подав загального числа табірних видань. За його даними, у таборі в Каліші виходило щонайменше 10 періодичних і неперіодичних газет та журналів [32, 40–49]. Загалом С. Наріжний коротко охарактеризував культурно-освітню працю восьми військових таборів, хоча таких було одинадцять. Із поля зору автора випали табори в Пикуличах, Домб'є і Ченстохові.

У повоєнні роки аналізована тема не стала предметом спеціальної уваги дослідників. Багато фактологічного матеріалу було зібрано в тематичних статтях багатотомної “Енциклопедії українознавства”, як-от: “Армія УНР”, “Зимові походи”, “Повстанський рух на Україні 1918–1922”, “Симон Петлюра” та ін. Побіжно торкалися життєдіяльності унерівської еміграції автори численних монографій, що

вийшли друком у Європі та Америці і присвячені історії українських визвольних змагань (праці І. Нагаєвського, М. Стахів, О. Удовиченка, Л. Шанковського), зокрема постаті С. Петлюри [33; 34; 35 та ін.]. Попри певний фактологічний внесок цих робіт в опрацювання теми, слід зазначити, що опубліковані матеріали мали фрагментарний характер, власне актуалізуючи проблему. Їх автори робили спробу неупереджено підійти до розгляду військово-політичних подій того часу, але їм бракувало джерельної бази, а також політичної толерантності.

Окремі дослідники робили спробу визначити місце еміграційного уряду УНР у системі міждержавних відносин. Зокрема, В. Маркусь дійшов висновку, що міжнародно-правове існування Державного центру УНР було нетривалим. Від початку 1922 р. уряд УНР “почав утрачувати атрибути типового екзильного уряду і ставав радше екзильним політичним центром, хоч, правда, з прикметами легітимного останнього уряду незалежної України, що опирався накиненому зовнішнім чинником урядові УСРР” [36, 75].

У період після закриття тарнівської Ради Республіки Державний центр УНР в еміграції залишився без законодавчого органу. Втім, існувала, не афішуючи своєї діяльності, організація, якій цей центр був підзвітний. Невелику інформацію щодо цього подав М. Лівіцький. “Була це організація, – писав він, – що носила назву Братство Української Державности (БУД). Ця організація постала ще в Україні, в 1917–18 роках... Організаційна система полягала в тому, що в окремих місцевостях існували окремі т. зв. громади БУД-у, які часом навіть не зносилися між собою, будучи пов’язані взаємно проводом БУД-у... Громади існували по таких осередках: у Варшаві 4 громади, і по одній у Львові, Каліші, Парижі, Празі, Подебрадах і в Букарешті... Раз на два роки (часом – на три роки) відбувався з’їзд представників усіх громад... На цих з’їздах здавали звіти голова і члени уряду, а також президент УНР в екзилі. Там ухвалювалися напрямні діяльності уряду, приймалися зміни на становищах тих чи тих членів уряду і затверджувалася ціла політична лінія уряду” [37, 50–51]. За даними автора, до БУД-у належало понад сто членів: увесь склад екзильного

уряду, представники вищого командування колишньої Армії УНР та інші визначні діячі еміграції.

Радянські історики торкалися питання народного руху опору більшовицькій владі лише у контексті висвітлення “класової боротьби” в УСРР у період “громадянської війни” і на початковому етапі нової економічної політики. А. Лихолат, І. Трифонов, А. Зелевський, О. Кучер, Д. Голінков навели немало фактологічного матеріалу про підготовку партизанських рейдів в Україну, діяльність “Козацької ради Правобережної України” в Білій Церкві, неузгодженість дій між повстанськими центрами. Автори показали людські втрати учасників Другого Зимового походу, при цьому замовчували втрати червоноармійців і жодним словом не згадали про події під Базаром. Український рух опору зображено як “політичний бандитизм”, а збройні формування як “куркульські банди”, а то й просто “мізерні шайки озброєних бандитів”. З таких же позицій і з подібним набором політичних ярликів написані праці у часи т. зв. “горбачовської перебудови”. Очевидно, що такий підхід тенденційний і тому далекий від об’єктивності. Історики-марксистичні не випадково замовчували розмах повстанського антибільшовицького руху на початку 1920-х рр., який налічував щонайменше 40 тис. учасників.

Висновки. Отже, у 1940–1980-х рр. літопис петлюрівської еміграції насамперед представлений у спогадах учасників подій, які містять значний фактологічний матеріал, але не позбавлені недоліків (наявність суб’єктивних оцінок авторів, відсутність дослідницького та аналітичного елементів тощо). Разом із тим, невелике число досліджень, здійснених представниками академічного світу зарубіжного українства (С. Наріжний, В. Маркус), становить науковий інтерес. Радянські історики зображували еміграцію як “буржуазно-націоналістичне охвістя”, “контрреволюціонерів і зрадників”, що втекли під захист “польської буржуазії” та вели бездіяльно-безтурботне життя за кордоном. Дії уряду УНР на чолі із С. Петлюрою замовчували або розцінювали як прислужницьку діяльність на користь “імперіалістичних держав”. Потрібна була якісно нова історіографічна ситуація, яка б дала можливість на основі оновлених джерельної бази та методологічного інструментарію дослідити порушені або зовсім не висвітлені представниками

української діаспори питання, як-от: матеріальне становище українських політемігрантів у Польщі, діяльність Українського центрального комітету та його відділів на етнічних українських і польських землях, культурно-освітнє життя наддніпрянців, зокрема розвиток таборової преси, підготовка, перебіг і результати Другого Зимового походу частин Армії УНР, діяльність спецслужб ДЦ УНР в екзилі, міжнародно-правовий статус українського еміграційного уряду, політична діяльність С. Петлюри за кордоном.

1. *Литвин С.* Симон Петлюра у 1917–1926 роках. Історіографія та джерела: Монографія / С. Литвин. – К., 2000.
2. *Срібняк І.* Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.) / І. Срібняк. – К., 2000.
3. *Футала В.П.* Українська державно-політична еміграція в Польщі (1920–1930-ті рр.): сучасні дослідження та інтерпретації / В.П. Футала // Держава та армія. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – 2008. – № 612. – С. 124–128.
4. *Петлюра С.* Сучасна українська еміграція та її завдання // Його ж. Статті. – К., 1993. – С. 231–275.
5. *Чижевський Г.* Коротка історія 3-ї Залізної дивізії. 1919–1922 / Г. Чижевський. – Каліш, 1922.
6. Школа вкраїнських пластунів у таборі інтернованих Щипіорно в Польщі. – Щипіорно, 1923.
7. *Гладкий,* сотн. Кілька слів про повстанчу Групу на Вкраїні осінню 1921-го року // На руїнах. Видання Культурно-Освітнього відділу 6-ї Стрілецької дивізії. – Каліш, 1922. – С. 7–16.
8. *Зубенко І.* Наші лицарі і мученики / І. Зубенко. – Каліш, 1922.
9. Незабутні герої визвольної боротьби (Спогади повстанця) // Трибуна України. – 1923. – № 2–3. – С. 51–69.
10. *Тютюник Ю.* З поляками проти Вкраїни [З передмовою і примітками М. Любченка] / Ю. Тютюник. – Харків, 1924.
11. *Ващенко П.* До рейду 1921 р. / П. Ващенко // За Державність. – Каліш, 1932. – Зб. 3. – С. 135–139.
12. *Зоренко Д.* На партизанці / Д. Зоренко // За Державність. – Каліш, 1932. – Зб. 3. – С. 206–225.
13. *Рембалович І.* Рейд 1921 року / І. Рембалович // За Державність. – Каліш, 1932. – Зб. 3. – С. 156–171.
14. *Чорний С.* Сторінка з 2-го Зимового походу / С. Чорний // За Державність. – Каліш, 1932. – Зб. 3. – С. 192–205.
15. *Шпілінський О.* Базар (1921–1931) / О. Шпілінський // За Державність. – Каліш, 1932. – Зб. 3. – С. 109–134.

16. *Битинський М.* Українське вояцтво на культурно-освітньому фронті / М. Битинський // Гуртуймося. – 1932. – № 9. – С. 35–42.
17. *Климач Ю.* Спогади про листопадовий похід / Ю. Климач // Гуртуймося. – 1937. – № 19. – С. 17–21.
18. *Палій-Сидорянський М.* “На рейді” / М. Палій-Сидорянський // Гуртуймося. – 1929. – № 3. – С. 26–27; 1930. – № 4. – С. 37–40; 1931. – № 5. – С. 9–13.
19. *Заріцький В.* Нескінченна справа. Випад повстанського загону від Гусятин під Київ 1921 р. / В. Заріцький // Літопис Червоної Калини. – 1932. – № 7. – С. 87–97.
20. *Петренко, сотн.* Листопадовий рейд 1921 р. через польсько-український кордон (Спомини з П Зимового походу в листопаді 1921 р.) // Літопис Червоної Калини. – 1934. – № 6. – С. 6–8.
21. *Совенко В.* Отаман Семен Заболотний / В. Совенко // Літопис Червоної Калини. – 1938. – № 3. – С. 3–17.
22. *Сушко Р.* Базар (Могила 359 героїв) / Р. Сушко // Літопис Червоної Калини. – 1930. – № 4. – С. 104–123.
23. Історія українського війська: У 3-х ч. – Львів, 1936.
24. *Шульгин О.* Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині / О. Шульгин. – Автентичне відтворення вид. 1934 р. – К., 1998.
25. *Зленко П.* Симон Петлюра. (Матеріали для бібліографічного покажчика) / П. Зленко. – Париж, 1939.
26. Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). – К., 1992.
27. *Лотоцький О.* Симон Петлюра / О. Лотоцький. – Варшава, 1936.
28. *Антонов-Овсиенко В.* Записки о гражданской войне. Воспоминания: В 4-х т. / В. Антонов-Овсиенко. – М.–Л., 1924–1933.
29. *Затонський В.* Уривки з спогадів про українську революцію / В. Затонський // Літопис революції. – 1929. – № 4. – С. 139–172; № 5. – С. 115–141.
30. *Лапчинський Г.* З перших днів Всеукраїнської радянської влади / Г. Лапчинський // Літопис революції. – 1927. – № 5–6. – С. 46–66.
31. *Мазепа І.* Україна в огні і бурі революції 1917–1921. – Т. 3: Польсько-український союз. Кінець збройних змагань УНР / І. Мазепа. – Прага, 1943.
32. *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Частина перша / С. Наріжний. – Прага, 1942.
33. *Іванис В.* Симон Петлюра – Президент України. 1879–1926 / В. Іванис. – Торонто, 1952.
34. *Прохода В.* Симон Петлюра / В. Прохода. – Новий Ульм, 1968.
35. *Степаненко М.* Борець за ідеї української нації (Петлюріана) / М. Степаненко. – Вашингтон–Філадельфія, 1981.

36. *Маркус В.* Екзильний уряд Української Народної Республіки в міжвоєнний період (1921–1939). Міжнародно-правна та порівняльна аналіза / В. Маркус // *Сучасність*. – Нью-Йорк, 1986. – Ч. 12. – С. 70–84.
37. *Лівицький М.* Державний центр УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками / М. Лівицький. – Мюнхен–Філадельфія, 1984.

Надійшла до редколегії 01.12.2011 р.

Рецензент: *О.М. Петречко*, доктор історичних наук, професор, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич.

Футала В.П.

ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭМИГРАЦИЯ УКРАИНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ В МЕЖВОЕННОЙ ПОЛЬШЕ: СОСТОЯНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ ДО 1991 г.

Проанализированы работы украинских историков, которые вышли в печати в течение 1920–1980-х гг. посвященные военно-политической эмиграции УНР в межвоенной Польше. Выделены основные периоды и направления исследований, персонифицировано вклад авторов в изучение проблемы, выяснено малоисследованные и неизученные вопросы.

Ключевые слова: украинская историография, Украинская Народная Республика, военно-политическая эмиграция, межвоенная Польша.

Futala V.

MILITARY-POLITICAL EMIGRATION OF UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC IN INTERWAR POLAND: STATE OF STUDY OF PROBLEM TO 1991

It's analyzed the works of Ukrainian historians, published during 1920-1980's and dedicated to military and political emigration of the UPR in interwar Poland. It's allocated basic periods and areas of research, personified authors' contribution to the study of problems, elucidated hardly researched and unexplored issue.

Key words: Ukrainian historiography, the Ukrainian People's Republic, the military-political emigration, interwar Poland.